

तळागाळांतली लोकशाय – भाग 3

शारी वाठारांतलें थळावो सरकार

अध्याय

12

म्हाका इत्सा आसा की... ताकतिकेन एक पुराय थळावी संस्था स्थापन करची, ... जाका लागून प्रशासन कितें, मताधिकार कितें, अधिकार कितें, हक्क कितें आनी ल्हान मळार, स्वताच्या शारांत, स्वताच्या गांवांत खंयचे विशेषाधिकार आसात हें लोकांक खरेंच कळचें.

— रुस्तम के. सिधवा, संविधान सभेचो वांगडी (संविधान सभेच्या वादविवादा वेळार, 13 ऑक्टोबर 1949)

आकृती 12.1. ग्रेटर मुंबय म्हापालिका (मुळांत 'मुंबय म्हापालिका') 1865 वर्साक तयार जाली

व्हडले प्रस्न

1. शारी थळाव्यो संस्था खंयच्यो आनी तांचीं कामां कितें?
2. राज्यकारभार आनी लोकशायेंत तांकां म्हत्व कित्याक?

0681CH12

प्रस्तावना

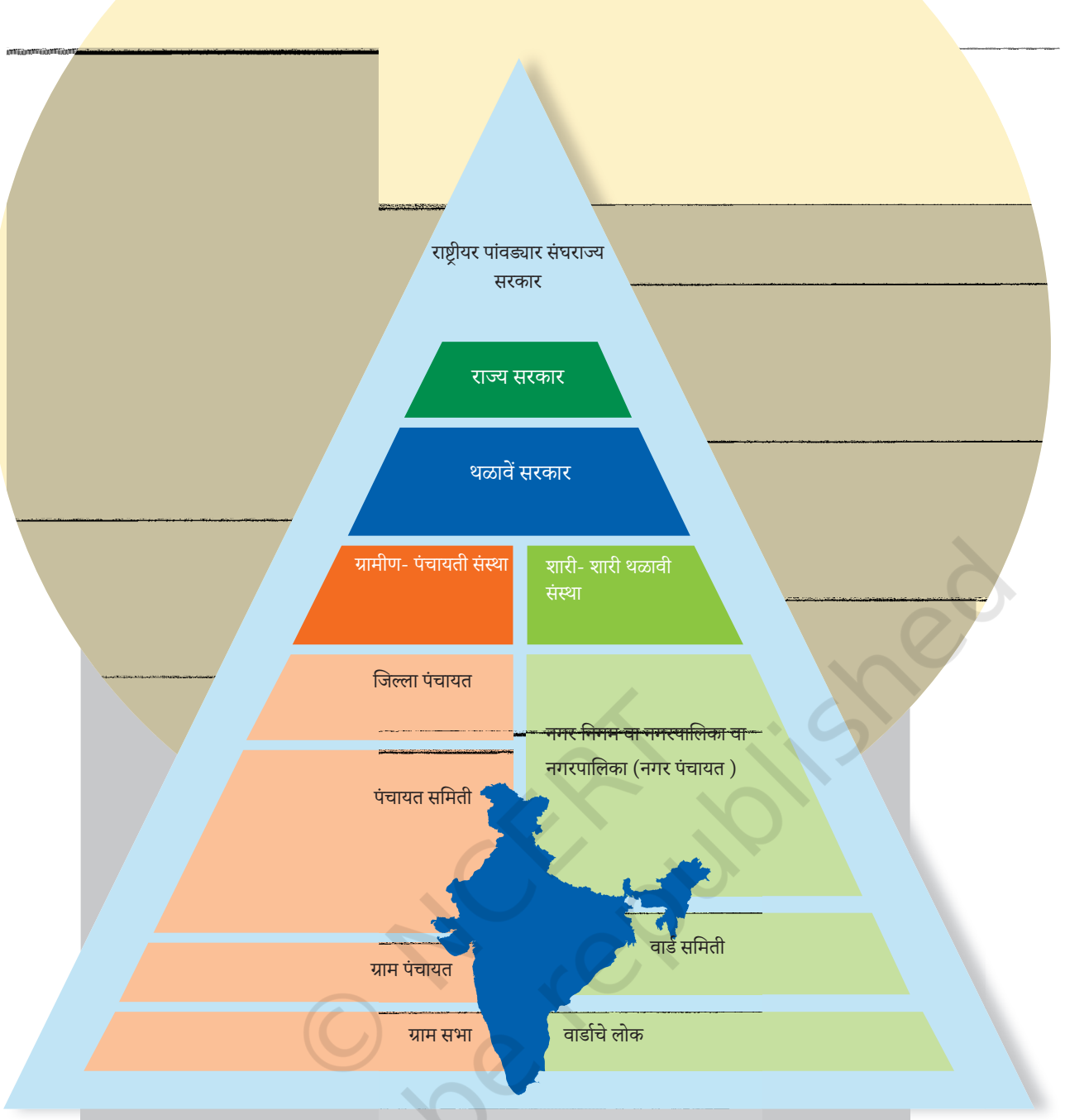
लोकशायेंत सुशासनाचो उद्देश नागरिकांक सशक्तीकरण करपाचो आसता, जाका लागून ते आपल्या देशाच्या कामकाजांत सक्रीय वांटो घेवंक शकतात, तें ग्रामीण, प्रादेशिक, शारी, राज्य वा राष्ट्रीय पांवड्यार आसूं, हें पयलींच्या अध्यायांनी आमकां दाखयलां. सहभागी लोकशायेची ही व्यापक संकल्पना आसा.

हे वेवस्थेची मुळावी गजाल आमकां गांवगिऱ्या संदर्भांत पळोवपाक मेळ्ळी. आतां शारी परिस्थितींत तें कशें काम करता तें पळोवया. उपरांतची पद्दत सादारणपणान आदल्या परस चड गुंतागुंतीची आनी वैविध्यपूर्ण आशिल्ल्यान शारी शासन वेवस्थाय चड गुंतागुंतीची आसपाची गरज आसा हें समजू येता. मात आमी स्वताक हांगा ताच्या मुळाव्या तत्वां पुरतेंच मर्यादीत दवरतले.

सोदून काडूया

- कोलकाता, चेन्नय वा मुंबय सारकें शार गांव वा नगर परस चड गुंतागुंतीचें आनी वैविध्यपूर्ण कित्याक?
- तुमच्या वर्गमितां वांगडा, तुमकां खबर आशिल्ल्या खंयच्याय शारांत रावपी वेगवेगळ्या समाजांची वळेरी तयार करात. तुमकां कितल्या जाणांची वळेरी करपाक मेळ्ळी? वळेरीत आनीक कितें निरिक्षण केले?

शारी वाठारांत प्रशासन आनी प्रशासनाचो सोद घेवचे पयलीं, पान 175 चेर आकृती 12.2 त दाखयल्ले प्रमाण ग्रामीण ते राष्ट्रीय मेरेनच्या भारतीय शासन वेवस्थेचेर एकंदर नदर मारपाक मजत जाता. पिरॅमिडाचो आदार थळावो पांवडो, लोकांक लागींचो, जाल्यार माथ्यार राष्ट्रीय पांवडो आसता. इकराव्या अध्यायांत आमी पिरॅमिडाचे दावे वटेन सोद लायलो; आतां आमी उजवे वटेन नदर मारतले.

आकृती 12.2

सोदून काडूया

वयर आकृती 12.2 त पंचायती राज वेवस्था आनी शारी थळावें सरकार हांचे मदीं कितें सारकेपण आनी फरक दिसता ?

शारी थळाव्यो संस्था

शारी वाठारांतल्या थळाव्या शासन रचणुकांक 'नागरी थळाव्या संस्था' अशें म्हण्टात. तांचें विकेंद्रीकरण जाता,

हाचो अर्थ म्हणल्यार माथ्यार आशिल्ल्या केंद्रीय प्राधिकरणा खाला काम करचे परस थळाव्या समाजाचें आपल्यावाठारांचें वेवस्थापन कशें जाता वा तांकां कसले प्रस्न येतात हाचेर थेट मत आसता. खंयच्याय वाठारांत रावपी नागरिकांनी एकठांय येवन तांचे खातीर कितें बरें आसा हाचे विशीं निर्णय घेवपाची ही एक यंत्रणा.

शारां आनी नगर 'वॉर्ड' नांवाच्या ल्हान ल्हान घटकांनी वांटून घेतात आनी प्रभाग समित्यो भलायकी शिबिरां घेवप, एकदां वापरांत येवपी प्लास्टिकाच्या वापराआड मोहीम आयोजीत करप आदी कार्यावळींक सुवात दितात. तशेंच कितेंय वायट जावं येता ताचेर ते नदर दवरतात – उदकाची गळटी, बंद केल्लो गटार, इबाडिल्लो रस्तो आदी- आनी अश्यो समस्या अधिकाऱ्यांक कळयतात. पूण प्रभागांचें नेमकें कामकाज तांणी केल्ल्या नेमांचेर आदारून दर राज्यांत वेगळें आसता.

एकंदरीत, शारी थळाव्या संस्थांचेर जायत्या कामां खातीर जापसालदारकी आसता – साधनसुविधांची जतनाय घेवपाक मजत करप, दफनभूमी सांबाळप, कोयर एकठांय करप आनी विल्हेवाट लावप, सरकारी येवजण्यांची अंमलबजावणी तपासप, थळावे कर आनी दंड एकठांय करप आनी हेर. तशेंच वाठाराचे अर्थीक आनी समाजीक उदरगतीच्या नियोजनांत तांचो कांय वांटो आसा.

पूण ह्या संस्थांक आपलीं कामां कुशळतायेन करपाक मेळपा खातीर शारांत रावपी लोकांनीय आपलीं कर्तव्यां करपाक जाय, हाचो अर्थ तांणी आपल्या वाठाराची जतनाय आनी हुस्को दाखोवपाक जाय (याद दवरता, ही एक सहभागी लोकशाय). देखीक, कोयर वेगळो करपा संबंदीच्या सुचोवण्यांक लोकांनी काळजीपूर्वक पाळो दिलो जाल्यार कोयर एकठांय करप सोंपें जाता; वा रस्त्यार उदकाची गळटी दिसल्यार ताची ताकतिकेन म्हायती दिल्यार मोलादीक उदकाचो आनीक अपव्यय जावचो न्हय.

सोदून काडूया

जापसालदार नागरीक आपल्या शारांतल्या वाठाराक मजत करपा खातीर आनीक चार-पांच कृती करपाक शकतात हाचो विचार करपाक शकता?

आकृती 12.3. मद्रास म्हामंडळ

29 सप्टेंबर 1688 दिसा स्थापन जाल्ली मद्रास कॉर्पोरेशन (आतां ग्रेटर चेन्नई कॉर्पोरेशन) ही भारतांतली सगळ्यांत पोरनी नगरपालिका संस्था. ईस्ट इंडिया कंपनीन आदल्या वर्सा एक सनद जारी करून 'फोर्ट सेंट जॉर्ज' शार आनी किल्ल्यासावन 16 किमी भितर आशिल्ले सगळे प्रदेश म्हामंडळांत रुपांतरीत केले. 1792 वर्साच्या संसदीय कायद्यान मद्रास म्हामंडळाक शारांत नगरपालिका कर लावपाचो अधिकार दिलो, तेन्नाच पालिका प्रशासन योग्य तरेन सुरू जालें.

इंदोर म्हापालिके खाला सेवा					
मालमत्ता कर	उदकाचे शुल्क	घन कोयर वेवस्थापन	वेवसाय, हॉर्डिगज, वेपार परवाने		
सीआरएम* — लग्नाचो दाखलो	सीआरएम – उजो पालोवपी दळ	सीआरएम – वेगवेगळे परवाने	सीआरएम – उदकाचो टँकर, मोडतोड निवळ करप		
झाडां कापप आनी झाडां येरादारी		सीआरएम – कागाळी			
सीआरएम – विनंती केल्यार सेवा					
उदकाचो टँकर	सेप्टिक टँकर	सभाघर	अंत्यसंस्कार व्हॅन	मोबायल संडास	ऍम्ब्युलन्स

*CR*सीआरएम: नागरीक नातें वेवस्थापना.

(इंदोर पालिकेन दिवपी सेवांची वळेरी हांगा सोपी केल्या.)

आकृती 12.4. इंदोर म्हापालिके खाला सेवा

हे विशीं चिंतात

मध्य प्रदेशांतल्या इंदौराक सलग सात वर्सां स्वच्छ सर्वेक्षण सरकारी येवजणे खाला भारतांतलें सगळ्यांत नितळ शार म्हूण पुरस्कार फावो जाला. हे कामगिरींत इंदोर नागरिकांची भुमिका कितें आसूं येता?

आमकां दिसता तशें चेन्नय आनी इंदोर हांगाच्या शारी संस्थांच्या माथ्यार पालिका मंडळ आसा. फकत 10 लाखां परस चड लोकसंख्या आशिल्ल्या शारांनी सगळ्यांत उंचेली संस्था म्हूण म्हापालिका (‘महानगर निगम’ अशेंय म्हणटात) आसा. 1 ते 10 लाखां मदीं सगळ्यांत उंचेली संस्था म्हळ्यार नगरपालिका परिशद (जाका ‘नगर पालिका’ अशेंय म्हणटात). ल्हान लोकसंख्या आशिल्ल्या शारांनी आनी नगरांनी पंचायत आसा.

सोदून काडूया

- तुमच्या राज्यांतल्यान आनी शेजारच्या कांय राज्यांतल्यान कांय शारां वेंचून काडात. हातूंत तुमी रावतात तें शार वा तुमच्या शाराक वा गांवाक लागीं आशिल्लें शार आसूं येता. तांचे कडेन नगर पंचायत, पालिका मंडळ वा पालिका आसा काय ना तें कशें कळटलें? शारांचीं नांवां आनी तातूंतल्या दरेका कडेन आशिल्ल्या शारी थळाव्या मंडळाचो प्रकार आशिल्लें एक मेज काडचें.
- शारी थळाव्यो संस्था तांच्या कार्यावळींक निधी कसो दितात? (संकेत: इंदोर पालिकेन पान 178 वयल्या आकृती 12.4 त केल्ल्या कार्यावळींचीं चित्रां बारीकसाणेन पळयात.) तातूंतल्यो कांय पेड सेवा आसात?

समीर: नमस्कार! हाचे पयलीं हांवें तुमकां हांगा भोंवतणी पळोवंक ना. तूं ह्या गांवांत नवे आसात?

अनिता: नमस्कार! हांव लागींच रावपी म्हज्या आजो- आवय-बापायक भेट दिवपाक आयला. हांव शारांतले. हांगाच्यान सामकें वेगळें!

समीर: अरे, खरें? शारांत कशें आसा?

अनिता: बरें, हांगा व्यस्त आनी गर्दी आसा, सगळेकडेन उंच इमारती आसात. इतले लोक सदांच भोंवतात आनी हांगाच्या शांततायेचे तुळेंत हो घुसमट जाता. तशेंच लोक चड स्वतंत्र आसतात आनी जायते फावट शेजाऱ्यांकूय वळखनात.

समीर: वाव! हांगा सगले जाण हेर सगळ्यांक वळखतात आनी एकामेकांक मजत करपाक सांगतात – आमी शेतांत एकठांय काम करतात, एकठांय येवन सण मनयतात आनी एक समाज म्हूण निर्णय लेगीत घेतात.

अनिता: बरें, शारांत अजुनूय कांय प्रमाणांत समाजाची जाणविकाय आसा. फकत दुसऱ्या दिसा उटंगाराच्या पावसाक

लागून दोन रस्त्या कुशीक एक घर कोसळ्ळें. फोंडकुलां कुशीक काडपाक आनी भितर कोणूच आडकून उरचो न्हय हाची जतनाय घेवपा खातीर डझनभर लोक थंयच्यान एकठांय जाले.

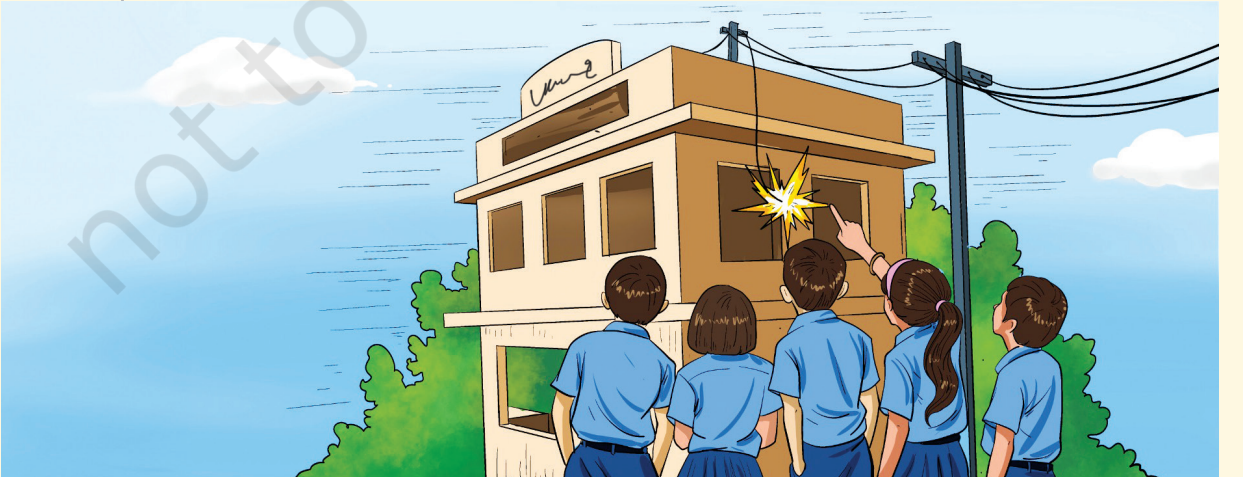
समीर: अशा प्रकरणांत थळावें सरकार मजत करिना?

अनिता: हय करता. खरें म्हणल्यार आमचे कडेन थळाव्यो संस्था आनी वेंचून आयिल्ले प्रतिनिधी आसात जे आमचें आनी आमच्या हिताचें प्रतिनिधित्व करतात.

समीर: बरें, आमची गांव पंचायत सारकी दिसता, फकत व्हडली. वांगडीय वेंचून काडटात, पूण ते सगळे एकामेकांक वळखतात म्हूण खूब चड लोक वांटेकार जावन गांवाक संबंदीत आशिल्ल्या सगळ्या

प्रकारच्या विशयांचेर चर्चा करूंक शकतात. केन्ना केन्नाय आमी भुरग्यांकय आयकूंक मेळटात.

अनिता: खरें? तुमी तें तयार करिनात?

समीर: अजिबात ना! दुसऱ्या दिसा कांय भुरग्यांच्या लक्षांत आयलें की विजेची तार धोकादायक रितीन सकयल लटकत आसा, ती एका इमारतीच्या छपराक लागीं लागीं स्पर्श करता. आमी ताची म्हायती दिलीच, पूण इलेक्ट्रीक पोस्ट थोडी शिफ्ट करपाक जाय अशें आमी आमच्या एका ग्रामसभेच्या वांगड्याक समजावन सांगलें. आनी तें जालें!

अनिता: ग्रेट! लोकशाय तशीच चलपाक जाय अशें म्हाका दिसता. शारांत तें चड किचकट दिसता, पूण कल्पना एकूच आसा – सगळ्यांचो आवाज म्हत्वाचो.

समीर: हय सारखे! माफ कर, हांवें हालचाल करपाक जाय. थोडे खरेदी खातीर आवयक म्हजी मजत जाय. म्हाका शारा विशीं सांगल्या खातीर उपकार.

अनिता: आनी तुज्या गांवा विशीं सांगिल्ले खातीर उपकार! हांव निश्चीतपणान भोंवतणी पळयतलें.

समीर: बरें, घडये आमी परत केन्ना तरी मेळटले. बरें येतां!

आमी फुडें वचचे पयलीं...

- * शारी वाठारांत, विकेंद्रीत प्रशासन वेगवेगळ्या शारी थळाव्या संस्थां वरवीं काम करता, जे नागरिकांच्या जिविताचेर परिणाम करपी वेगवेगळीं कामां पुराय करतात.
- * ग्रामीण संदर्भा प्रमाण, शारी थळाव्या संस्थांनी थळाव्या नागरिकांचें प्रतिनिधित्व करपी वांगडी वेंचून काडल्यात.
- * थळाव्या संस्थांक आपलीं कामां कुशळतायेन करपाक मेळटलीं हाची जतनाय घेवपाचींय नागरिकांचीं कर्तव्यां आसतात.

प्रस्न, उपक्रम आनी प्रकल्प

1. तुमी शाळेंत वतना तुमकां आनी तुमच्या इश्टांक दिसता की उदकाचो पायप फुटला. गळटीक लागून व्हड प्रमाणांत उदकाची नासाडी जातली. अशे परिस्थितींत तुमी आनी तुमचे इश्ट कितें करतले?
2. तुमच्या लागसारच्या शारी थळाव्या संस्थेच्या वांगड्याक तुमच्या वर्गांत आमंलण दिवचें. तांची भुमिका आनी जापसालदारकी तांचे कडेन चर्चा करची. तांकां विचारपा खातीर प्रस्नांचो संच तयार करचो जाका लागून सभा फळादीक जातली.

3. तुमच्या कुटुंबांतल्या प्रौढ वांगड्यां कडेन आनी नवजात भुरग्यां कडेन चर्चा करात, आनी शारी थळाव्या संस्थां कडल्यान तांच्या अपेक्षांची वळेरी तयार करात.
4. बऱ्या शारी थळाव्या संस्थेच्या खाशेलपणाची वळेरी तयार करप.
5. गांवगिऱ्या वाठारांतली पंचायती राज वेवस्था आनी शारी थळाव्या संस्थां मदीं कितें सारकेपण आनी फरक आसा?

नुडल्स

